

Kuulumisia Halikosta

Reijo Hinkka

Rikala-seura ry.

REIJO HINKKA

KUULUMISIA HALIKOSTA

Rikala-Seura ry.

© 2024 Rikala-Seura ry. ja Reijo Hinkka

Taitto: Miika Rosendahl

Kustantaja: BoD · Books on Demand GmbH, Helsinki, Suomi

Kirjapaino: Libri Plureos GmbH, Hampuri, Saksa

ISBN: 978-952-80-7247-8

SISÄLLYS

Lukijalle.....	3
Halikkolaisia erikoisuuksia.....	5
Halikon kirkon vaiheilta.....	9
Halikkolainen nai julmanki.....	13
Hankala taajama Halikon ja Uskelan rajalla.....	19
Vanha kunnantalo.....	23
Tukinuittoa Halikonjoessa.....	27
Uittosopimuksen synty.....	27
Halikonjoki aikalaisten silmin 1886.....	31
Maanvieremät tunnusomaisia Halikonjoelle.....	35
Maanvieremät aikalaisten kuvaamina.....	38
Tuokiokuvia 1800-luvun jälkipuolen Halikosta.....	43
Kirkkoseudulla ja talonpoikaistalossa.....	43
Vaskion ja Märyn kuulumisia.....	47
Elämää Trömpersissä 1800-luvun jälkipuoliskolla.....	50
Joulukiireitä vuosisadan takaa.....	57
Kohtuus kahvissakin.....	59
Kestopuheenaiheina kansakoulu ja viina.....	63
Sudet halikkolaisten ja angelniemeläisten riesana.....	66
Talvisia kilpa-ajoja erämaajärvellä.....	69
Halikon kirkkotallit.....	72
Karjalaiset laukkukauppiaat Halikossa.....	77
Vuoden 1917 tapahtumat Halikossa kunnankirjurin silmin.....	80
Löytöjä Kotiseutuarkistosta.....	87
Valtionhoitajan käynti Salossa ja Halikossa.....	91
Salon ensimmäinen teollisuusnäyttely vuonna 1913.....	93
Halikon kihlakunnan maatalousnäyttely Salossa 1935.....	98
Halikon tunnelista ja vähän muustakin.....	106
Sodanaikainen junien yhteentörmäys.....	109

<i>Tasoristeysonnettomuus Halikon aseman läheisyydessä.....</i>	<i>112</i>
<i>Asemasotavaiheen viihdytyskiertueet kotirintamalla.....</i>	<i>114</i>
<i>Halikon sankarihautausmaa.....</i>	<i>122</i>
<i>Kirkonkylän raitti noin 1930.....</i>	<i>125</i>
<i>Halikon kansallispuku.....</i>	<i>127</i>
<i>Halikon laulu-, soitto- ja urheilujuhlat.....</i>	<i>130</i>
<i>Seurakunnan 600-vuotisjuhlat.....</i>	<i>133</i>
<i>Varsinais-Suomen nuorisoseuraväen kesäjuhlat Vaskiolla.....</i>	<i>135</i>
<i>Halikon työväenyhdistykset 100 vuoden iässä.....</i>	<i>139</i>
<i>Suojeluskunnan perustamisesta 100 vuotta.....</i>	<i>144</i>
<i>Halikkolaista järjestöhistoriaa huutokaupassa.....</i>	<i>148</i>
<i>Lähivakuutus keskittyy.....</i>	<i>151</i>
<i>Angelniemen koulu 100 vuotta.....</i>	<i>156</i>
<i>"Nuorna on vitsa väännettävä".....</i>	<i>163</i>
<i>Mustamäen lastenkoti.....</i>	<i>168</i>
<i>Henkilöesittelyjä ja muisteluita.....</i>	<i>176</i>
<i>K. W. Hollmén-Piintilä, määrätietoinen kunnallis- ja valtiopäivämies.....</i>	<i>176</i>
<i>K. G. Achrenius, kaikessa mukana.....</i>	<i>178</i>
<i>G. A. Lindelöf (myöh. Päitteenpää), kuntakokousajan puurtaja.....</i>	<i>184</i>
<i>Emil Toivonen, monitoimimies Pyhäloukkaalta.....</i>	<i>191</i>
<i>August Hellsten, sotaveteraani ja poliisikonstaapeli.....</i>	<i>198</i>
<i>Johan Sandstedt, seurakunnan ja kunnan yleismies.....</i>	<i>201</i>
<i>Kuka oli Alvar-Kallu?.....</i>	<i>204</i>
<i>Kanttori Toivo Nieminen ja Varsinaissuomalaisten laulu.....</i>	<i>207</i>
<i>Kalle Marttilan muisteluita Märyn reservikomppaniasta.....</i>	<i>211</i>
<i>Alma Vuorela, sinnikäs seurakuntalainen.....</i>	<i>218</i>
<i>Anselm Hinkka, johtajaopettaja ja yhteisten asioiden hoitaja.....</i>	<i>224</i>
<i>Tuntematonta Lyyli Säilää.....</i>	<i>226</i>
<i>August Vilhelm Landzett, Sika-Kyöstin surmaaja.....</i>	<i>228</i>

Lukijalle

Sain valmiiksi Halikon historian II osan 1980-luvun puolivälissä. Historian kirjoitustyön kuluessa jäi mieleen monia aiheita, joihin voisi paneutua syvällisemmin kuin mitä historiaan tuli. Olenkin vuosien varrella kirjoitellut lukuisia artikkeleita paikallislehtiin ja kotiseutujulkaisuihin kuten Kotoseudun Jouluun ja Hakastarolaiseen, pitänyt esitelmiä Rikala-seuran syys- ja kevätkokouksissa sekä esitellyt henkilöitä seuran järjestämällä hautausmaakierroksilla. Suurin osa tutkimuksista liittyi Halikkoon, mutta mukana oli myös Saloon ja ja Salon seutuun liittyviä artikkeleita.

Nyt käsillä olevaan julkaisuun olen koonnut lähinnä Halikkoon liittyviä aiheita. Otin mukaan myös kolme salolaista tapahtumaa, nimittäin valtionhoitaja Mannerheimin vierailun Salossa ja Halikossa toukokuussa 1919, Salon ensimmäisen teollisuusnäyttelyn syksyllä 1913 sekä Halikon kihlakunnan maatalousnäyttelyn Salossa 1935. Tapaukset olivat niin merkittäviä, että ne varmasti herättivät suurta huomiota myös Halikossa.

Kahden ensimmäisen tapauksen – valtionhoitajan vierailun ja teollisuusnäyttelyn – aikana Halikon puoleinen esikauppala-alue myös kuului vielä Halikkoon. Raja oli Perttelin tiessä eli nykyisen Koskisen kulmana tunnetun talon edessä. Maatalousnäyttelyn aikana raja oli jo siirtynyt Toijalanmäkeen, mutta kävijöitä Halikosta riitti samoin kuin näyttelyyn osallistujiakin.

Mukana on edelleen yksi koko Salon seutua koskeva artikkeli eli Asemasotavaiheen viihdytyskiertueet kotirintamalla. Yllytin aikanaan isääni kirjoittamaan aiheesta, sillä hän oli mukana kolmella kiertueella. Hän tyytyi vain etsimään minulle lähdeaineistoa omasta arkistostaan. Juttuni julkaistiin lyhennelmänä Salon Seudun Sanomissa 17.8.2003 sekä kokonaan teoksen ”Salon Seutu Suomea puolustamassa” historiaosassa s. 707-711 (Keuruu 2003).

Henkilöesittelyissä viitataan myös Piintilän isäntään K. W. Hollméniin. Hänen elämänvaiheistaan en ole puhunut Rikala-seuran kokouksissa, vaan niistä kertoi Pekka Rinne. Hänen esitelmänsä löytyy vuoden 2014 Kotoseudun Joulusta. Kerroin toki lyhyesti K. W. Hollménista seuran järjestämällä hautausmaakierroksella. Liitän esittelyni mukaan, jotta lukija saa jonkinlaisen käsityksen myös kyseisestä henkilöstä.

Päälähteinä tutkimuksissa olen yleensä käyttänyt aikakauden sanomalehdistöä ajankuvan saamiseksi sekä henkilötietojen osalta kirkonkirjoja. Lähdemerkinnät saattavat olla osin puutteellisia, sillä artikkeleita ei ole kirjoitettu varsinaisiin tieteellisiin julkaisuihin.

Halikossa 10.7.2024,
Reijo Hinkka

HALIKKOLAISIA ERIKOISUUKSIA

Nykyään, jos kyselisi ihmisiltä, mitä tarkoittaa sana patronaattioikeus tai fideikomissi, voisi oikean vastauksen saamiseen kulua tovi jos toinenkin. Molemmat sanat olivat tuttuja entisajan halikkolaisille ja vaikuttivat laajemmaltikin heidän elämäänsä.

Patronaattioikeudella ymmärretään aateliselle kuulunutta oikeutta nimittää pappi seurakuntaan, jossa hänellä oli säteritila. Patronaattioikeus syntyi jo keskiajalla ja sen sai tehtyään seurakunnalle huomattavan lahjoituksen. Joensuun kartanon omistajilla oli kirkon rakennuttajina patronaattioikeus sekä kirkkoherran että kappalaisen, myöhemmin myös Angelniemen kappalaisen virkaa täytettäessä.

Ensi kuulemalta saattaa miettiä, onko papinnimitysoikeudella suurtakaan merkitystä tavallisen kansan kannalta? Tuomiokapituli ei näin ollen pystynyt valvomaan virkoihin nimettävien kelpoisuutta. Patronaattioikeuden haltijan valintaperusteena saattoi olla jokin aivan muu kuin pätevyys. Sukulaisuus, onnistunut mielistely virkapaikan toivossa jne. johtivat helposti myös riippuvuussuhteeseen. Kun kirkkoherra toimi sekä kirkollisen että maallisen päätöksenteon johtajana, hän pystyi merkittävästi vaikuttamaan tehtyihin päätöksiin.

Joensuun kreivi luopui patronaattioikeudestaan pitkällisen riitelyn tuloksena kesällä 1895. Ensi kerran halikkolaiset pääsivät valitsemaan itselleen kirkkoherraa ja kappalaista v. 1899, kun kummatkin virat vapautuivat samoihin aikoihin.

Angelniemen osalta Turun hovioikeus julisti päätöksessään lokakuussa 1878, ettei Joensuun kreivillä ole patronaattioikeutta Angelniemellä. Kiistaa ratkottiin sekä senaatissa että eri oikeusasteissa useamman kerran kolmen vuoden ajan. Todettiin, että Joensuun kreivi oli asiakirjoja väljästi tulkiten noin sata vuotta sitten ottanut yksipuolisesti itselleen oikeuden nimittää pappi Angelniemen kappeliin!

Fideikomissi puolestaan tarkoittaa sääntöperintötilaa. Sääntö esti tilan jakamisen perillisten kesken sekä tilan myynnin tai panttaamisen. Tavallisesti sääntö edellytti tilan siirtymistä vanhimmalle miespuoliselle perilliselle.

Joensuun kartanosta muodostettiin sääntöperintötila v. 1836. Järjestely oli voimassa vajaat sata vuotta, sillä v. 1931 sääntöperinnön asettaminen kiellettiin lailla ja voimassa olleet sääntöperinnöt lakkautettiin.

Vajaan sadan vuoden ajanjakso tuntuu historian perspektiivissä lyhyeltä, mutta sillä oli merkittäviä seurauksia Joensuun kartanon keskeisen sijainnin vuoksi.

Salon ns. kauppala oli vähitellen kehittynyt viiden tien risteykseen purjehduskelpoisen Salonjoen partaalle. Joensuun kreivi oli halukkaille vuokrannut tonttimaata rakentamista varten. Aateliston privilegioiden eli erioikeuksien ansiosta, joihin kuului mm. vapaus elinkeinorajoituksista,

Halikon kirkonkylän väljää ilmettä 1930-luvulla. Taustalla näkyy kirkkoherran pappila Vaskiolle vievän tien varrella. Postikortti. Kotiseutuarkisto.

kauppiaat ja käsityöläiset pystyivät harjoittamaan ammattiaan Salossa. Muutoinhan maakauppa oli periaatteessa kokonaan kielletty. Poikkeuksena olivat markkinat.

Kustaa Mauri Armfeltin kuolema 1814 oli aikanaan keskeyttänyt hänen aloitteensa perustaa Saloon kauppala. Kun aloitteeseen palattiin 1850-luvulla, ongelmaksi muodostui fideikomissi. Nyt ehdotettu kaupunki pitäisi perustaa johonkin muualle kuin Salon sillan ympäristöön syntyneeseen taajamaan. Juridinen este poistui v. 1864 julkaistun asetuksen myötä, joka mahdollisti maa-alueiden pakkolunastamisen yhteiskunnallisiin tarpeisiin.

Salosta tuli vihdoin kauppala kesällä 1887. Senaatti tyytyi pakkolunastamaan Joensuun kartanolta pienimmän mahdollisen alueen kauppalan paikaksi eli noin 65 hehtaaria. Ratkaisu aiheutti ajan myötä kasvavia ongelmia halikkolaisille. Joensuun kreivi jatkoi vanhaa käytäntöä

Joensuun kartano, 1900-luvun alku. Salon historiallisen museon kokoelmat.

vuokrata halukkaille rakennusmaata nyt vain kauppalan rajan ulkopuolelta eli mm. Halikon tullista. (Muut tullit: Perttelin, Anjalan, Muurlan ja Perniön tullit.) Halikon ja Salon välinen raja kulki nykyään Koskisen kulman nimellä tunnetun rakennuksen kohdalla eli vanhalla Perttelin tiellä. Alueelle muuttaneen väestön taloudellinen ja sosiaalinen asema oli monesti heikko. Kunnalliset toimielimet saivat kamppailla mm. järjestyksen ylläpidon, terveyden valvonnan, paloturvallisuus- ja koulutuskysymysten kanssa.

Halikkolaiset anoivat valtioneuvostolta kunnan puolelle muodostuneen esikauppala-alueen liittämistä Saloon jo v. 1918. Liitos toteutui vasta vuoden 1932 alussa halikkolaisia tyrmistyttävällä tavalla. Salon raja siirrettiin Toijalanmäkeen. Perusteluna valtioneuvoston päätökselle oli, että vähäisempi alueliitos mahdollistaisi entisenlaisen kehityksen jatkumisen. Halikko menetti noin 6 km² alueen ja 1 200 henkeä väestöstään. Myös Halikon suurin kansakoulu, Pajulan koulu, jäi liitosalueelle.

Fideikomissisäännöksellä oli Salon ohella myös Halikon kirkonkylän syntyyn vaikutuksensa. Halikoltahan puuttui pitkään keskustaajama syystä, että kaiken maan kirkon ympärillä omisti joko Joensuun kartano tai seurakunta. Kumpikaan ei ollut halukas myymään. Kirkonkylän syntymistä saatiinkin odottaa 1950-luvulle asti.

Joensuun kartanon osalta fideikomissisäännös ohjasi myös tilan periytymistä. Joensuun viimeisen kreivin, Carl Alexander Armfeltin kuoltua lapsettomana v. 1925 kartano siirtyi sisarenpojan kautta von Knorringin suvussa periytyväksi. Björn Wahlroos osti kartanon v. 2001 noin 59 miljoonalla markalla.

HALIKON KIRKON VAIHEILTA

Jumalanpalvelukseen osallistuminen talvisaikaan Halikon kirkossa oli seurakuntalaisille melkoinen koettelemus vielä 1800-luvun jälkipuoliskolla. Kirkossa näet ei ollut lainkaan lämmityslaitteita sakaristoa lukuunottamatta. Ja kuitenkin sunnuntai sunnuntain jälkeen kirkko täyttyi sanankuulijoista. Asiaa pohtiessa ensinnä tulee mieleen papiston suosio. On kuitenkin syytä muistaa, että Joensuun kartanon omistajalla oli patronaatti- eli papinotto-oikeus sekä kirkkoherran että kappalaisen suhteen. Vuonna 1895 kreivi Carl Armfelt vasta luopui etuudesta. Seurakuntalaisten ei siis suinkaan tarvinnut tuntea pappeja ”omakseen” samalla tavalla kuin jos he itse olisivat saaneet suorittaa valinnan. Osaksi tilanteeseen varmasti vaikutti aikakauden kirkkokuri. Toisaalta ystävien ja tuttavien tapaaminen kirkkomäellä oli tärkeätä. Voitiin vaihtaa kuulumisia. Jumalanpalveluksen päätyttyä pappi taas luki kirkossa valtiovallan, eri viraomaisten kuin myös yksityishenkilöiden lähettämät kuulutukset ja ilmoitukset. Monelle nämä olivat ainoa tapa saada tietoja ulkomaailmasta, sillä sanomalehdet eivät vielä olleet yleistyneet maaseudulla.

Mitä itse jumalanpalvelukseen tulee, näin jälkeenpäin ajatellen se olisi varmasti tarjonnut ulkopuoliselle tarkkailijalle maalauksellisen näyn. Ulkosalla on ehkä parikymmentä astetta pakkasta ja kirkossa sisällä yhtä paljon. Kirkon kiviseinät ja ikkunat ovat paksun huurteen peitossa. Se heijastaa kynttilöiden lepattavia liekkejä. Ihmisten hengityshuurut kohoavat suoraan ylöspäin puolipimeässä. Papin saarnaa säestää tasainen kopina kuulijoiden yrittäessä estää jalkojaan paleltumasta. Urut, joita urkuri jäykin sormin soittaa, toimivat kovassa pakkasessa huonosti. Urut oli asennettu kirkkoon jo vuonna 1851, mutta suuret lämpötilaerot heikensivät niiden kuntoa.

Vaikka kirkkoa 1870-luvun lopulla kunnostettiin pitkään, epäkohta jäi korjaamatta. Turun Lehdelle tammikuussa 1886 lähetetyssä kirjoituksessa

Puistokujan kuuset on istutettu 1800-luvun alussa. Niissä oli rautaiset renkaat, joihin hevoset kiinnitettiin kirkonmenojen ajaksi. Joensuun kartanon hautajaissaattueet pysähtyivät kuusien kohdalle, mistä arkku kannettiin loppumatka. Lahonneet kuuset kaadettiin 1950-luvun puolivälissä. Kuusi symboloi kuolemaa ja ikuista elämää. Siksi haudat edelleen haotetaan. Postikortti. Kotiseutuarkisto.

eräs halikkolainen käsittelee asiaa seuraavasti: "Kuitenkin puuttuu kirkostamme vielä yksi hyvin tärkeä parannustyö, joka mielestäni ansaitsisi tulla pian suoritetuksi. Kirkossamme näet, ei löydy yhtään lämmitysuunia, paitsi sakaristossa, jossa löytyy yksi kamiini. Näinä kylminä talvisaikoina saa moni, erittäinkin vanhemmat ihmiset, hyvinkin palella, että hampaat kalisee, ja tästä voi tulla monelle jälkeenpäin pahempiakin seurauksia. Oikein kylminä vuoden-aikoina on melkein mahdoton istua kirkossa koko Jumalanpalveluksen ajan. Sen tähden kehoitan halikkolaisia vielä tekemään uhrauksen vaikka kyllä tiedän, että Halikon ukkojen kukkaroa muultakin

taholta on kysytty ja kysytään vielä, mutta tämä on mielestäni sellainen epäkohta, että se ansaitsisi tulla pian poistetuksi. Siis ryhtykää toimeen jo ensi kesänä, ett'ei tulevana talvena enää tarvitse istua kirkossa turkinkaulukset korvia lämmittämässä kuten nyt. ”(TL 23.1.1886.)

Mainittu puute korjaantui vasta v. 1890, jolloin kirkkoon asennettiin kolme rautakamiinaa. Sakaristossa kamiina, kuten mainittiin, oli ollut käytössä jo pitkään. Tähän on varmasti ollut syynä kirjoittamisen mahdollistaminen talvisaikaan. Muste ei saanut jäätyä! Pappien lisäksi sakaristoa kun käyttivät kirkolliset hallintoelimet kokouspaikkana.

Vuonna 1902 tuli ajankohtaseksi kirkon vuotavan vesikaaton uusiminen. Kirkonkokouksessa katto määrättiin tehtäväksi haapapaanuista. Tästä aiheutui pitkälinen kiistely, jonka seurauksena kirkko sai uuden katon vasta kesällä 1913.

Piintilän talon isäntä, valtiopäivämies K. W. Hollmén nimittäin valitti päätöksestä tuomiokapituliin, joka kumosikin sen velvoittaen seurakunnan tutkimaan muitakin vaihtoehtoja. Hankitussa asiantuntijalausunnossa pidettiin liuskekivikattoa parhaimpana. Paanukaton haitaksi mainittiin sen vaatiman jatkuvan hoidon lisäksi heikko paloturvallisuus. Seurakunta pysyi silti entisessä päätöksessään, vaikka kirkon katolla sattunut tulipalon alku hieman arveluttikin. Tosin asia jätettiin nimetyn rakennuslautakunnan tutkittavaksi. Lautakunta viivytteli jostain syystä lausunnon antamistaan kuusi vuotta, ja kun se viimein saatiin maaliskuussa 1910, kirkonkokous tyytyi aiemmin tekemäänsä päätökseen. Näin siksi, että rakennuslautakunta oli kääntynyt saman henkilön, arkkitehti Nyströmin puoleen kuin seurakunnan edustajat jo seitsemän vuotta aiemmin. Vastauksessaan Nyström tyytyi vain toteamaan hintatason pysyneen suurin piirtein samana, joten hänen ei ollut syytä muuttaa aiempaa lausuntoaan. Kokouksessa K. W. Hollmén yhdessä kunnankirjuri Emil Toivosen kanssa piti liuskekivikattoa parhaimpana vaihtoehtona. He valittivat päätöksestä ensin tuomiokapituliin ja sittemmin senaattiin häviten kuitenkin jutun.

Lasinegatiivi kesän 1913 kattoremontista on aika pahoin tuhoutunut. Kuvasta erottaa kuitenkin kahdeksan miestä erittäin jyrkällä katolla ilman mitään turvavarusteita. Lavakin on vain kahden lankun levyinen ja tikkaat kevytrakenteiset. Kuva: Kotiseutuarkisto.

Vuonna 1911 päästiin viimein pyytämään tarjouksia ja varmuuden vuoksi eri kattomateriaaleille. Tällöin havaittiin se yllättävä seikka, että haapapaanukatto tulisi lähes puolet liuskekivikattoa kalliimmaksi. Kirkonkokouksen ei auttanut muu kuin muuttaa aiemmin tekemäänsä ja sinnikkäästi puolustamaansa päätöstä. Asiaa ei silti saatu pois päiväjärjestyksestä. Maaliskuussa 1913 jouduttiin katon kattaussopimus purkamaan. Työn kun piti olla valmiina vuoden 1912 loppuun ennessä, eikä sitä vielä ollut aloitettukaan. Katon teki lopulta ruotsalainen yritys ruotsalaisesta sinisenharmaasta liuskekivestä kesällä 1913.

P.S. Vietin pari kesää 1970-luvun lopulla Halikon kirkkoherranvirastossa lukemassa Halikon ja Angelniemen kirkollisten elinten pöytäkirjoja. Toisena

Kuulumisia Halikosta on kokoelma Halikon ja Salon seudun historiaa ja elämää käsittelevistä, Reijo Hinkan tekemistä artikkeleista ja esitelmistä. Kirjan julkaisija on halikkolainen kotiseutuyhdistys Rikala-seura ry.

